

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЧИННИК САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

PROFESSIONAL IDENTITY AS A FACTOR OF SELF-PERFORMANCE OF PERSONALITY

Дослідження спрямоване на розкриття сутності проблеми професійної ідентичності як чинника самоздійснення особистості з урахуванням трансформаційних процесів, які відбуваються в суспільстві.

Розкриття проблеми професійної ідентичності як чинника самоздійснення особистості можливе завдяки використанню теоретичних методів, а саме аналізу, систематизації та узагальнення наукової психологічної літератури, що дало змогу розкрити та висвітлити важливі аспекти досліджуваної проблеми.

Встановлено, що професійна ідентичність тісно пов'язана із самоздійсненням особистості, а точніше, впливає на нього. Особливо якщо йдеться про професійне самоздійснення особистості як одну із важливих форм життєвого самоздійснення. Адже професійне самоздійснення не можливе без сформованої професійної ідентичності, оскільки остання передбачає наявність знань про специфіку, особливості вибраної професії, сформованість необхідних умінь, ідентифікацію себе з представниками певної професійної спільноти тощо.

Отже, самоздійснення особистості є одночасно процесом, оскільки передбачає рух людини до своїх сутнісних, істинних начал, і результатом, що відображає буття істини й істину буття. Воно представлено у двох формах – особистісній та професійній, через останню власне і розкривається сутність проблеми професійної ідентичності як чинника самоздійснення особистості. Оскільки професійне самоздійснення неможливе без наявності знань про вибрану професію, відповідних умінь, навичок, ідентифікації себе з представниками певної професійної групи тощо.

Ключові слова: професійна ідентичність, самоздійснення, особистісне самоздійс-

нення, професійне самоздійснення, самореалізація, самоактуалізація, саморозвиток.

The research is aimed at revealing the essence of the problem of professional identity as a factor of self-realization of the individual, taking into account the transformational processes taking place in society.

Disclosure of the problem of professional identity as a factor of self-realization of the individual is possible through the use of theoretical methods, namely: analysis, systematization and generalization of scientific psychological literature, which allowed to reveal and highlight important aspects of the problem.

It has been established that professional identity is closely related to the self-realization of the individual, or rather affects him. Especially when it comes to professional self-realization of the individual as one of the important forms of life self-realization. After all professional self-realization is not possible without a formed professional identity, as the latter requires knowledge of the specifics, features of the chosen profession, the formation of the necessary skills, identification with members of a particular professional community and more.

Thus, the self-realization of the individual is both a process because it involves the movement of man to his essential, true principles, and a result that reflects the existence of truth and the truth of existence. It is presented in two forms – personal and professional, through the latter itself and reveals the essence of the problem of professional identity as a factor of self-realization of the individual. Because professional self-realization is impossible without knowledge of the chosen profession, relevant skills, identification with members of a particular professional group and so on.

Key words: professional identity, self-realization, personal self-realization, professional self-realization, self-actualization, self-development.

УДК 376.015

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.31>

Ляц О.П.

к.психол.н.н.,

викладач кафедри психології

та соціальної роботи

Вінницький державний

педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Вступ. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується динамічністю, високим рівнем вимог, нестабільністю та інноваційністю. Відповідно, для нормальної життєдіяльності особистість повинна знаходити шляхи, способи, методи, які допомагали б їй рухатися «в ногу із часом», бути кваліфікованим фахівцем, конкурентоспроможним на ринку праці. Важливу роль у цьому відіграє професійна ідентичність, яка передбачає усвідомлення і ідентифікацію себе як представника певної професії. Сутність професійної ідентичності полягає в самостійній і відповідальній побудові свого професійного майбутнього, що передбачає високу готовність смислових і регуляторних

основ поведінки в ситуаціях невизначеності професійного майбутнього, до якого прагне особистість, реалізацію особистісного, інструментального та ситуативного самовизначення (придбання досвіду), інтеграцію в професійне співтовариство. Окрім того, розглядаючи проблему професійної ідентичності як необхідної умови професіоналізації особистості, варто зосередити увагу і на самоздійсненні, а точніше, на взаємозв'язку та взаємозумовленості цих двох явищ. Оскільки самоздійснення передбачає втілення у реальність найглибших бажань людини або найкращих здібностей, а пошук гідного людського життя є пошуком самоздійснення, то лише вивчення проблеми

професійної ідентичності як чинника самоздійснення особистості дає можливість глибше зазирнути у сутність особистості, знайти рушійні сили її розвитку та вектори руху.

Теоретичне обґрунтування проблеми.

Аналізуючи проблему професійної ідентичності як чинника самоздійснення особистості, ми спирались на визначення професійної ідентичності, запропоноване Л.Б. Шнейдером [8]. Так, автор розглядає професійну ідентичність як результат процесів професійного самовизначення, персоналізації і самоорганізації, що виявляється в усвідомленні себе представником певної професії і професійної спільноти, ототожнення/диференціації себе зі Справою й Іншими, в когнітивно-емоційно-поведінкових самоописах «Я». Таким чином, професійна ідентичність постає як інтегративне поняття, в якому виражається складний взаємозв'язок особистісних характеристик, що забезпечують орієнтацію в світі професій, що дає змогу більш повно реалізовувати інноваційний потенціал особистості в професійній діяльності, а також прогнозувати можливі наслідки професійного вибору і, нарешті, характеристик, що зумовлюють здатність прийняття цінностей професійної групи.

Що стосується самоздійснення, то у психологічній літературі немає єдиного трактування цього поняття. Так, у широкому розумінні самоздійснення особистості включає в себе різні прояви самості людини, стадії, етапи, сторони здійснюваної людиною життєдіяльності в суспільстві тощо [3]. Відповідно, повнота самоздійснення залежить від здатності особистості ставити такі цілі, які найбільше відповідають її внутрішній сутності. Тому, чим точніше людина розуміє своє покликання, тобто чіткіше виступає самовизначення, тим імовірнішим є самоздійснення. Оскільки саме цілісність особистості є вираженням її самоздійснення.

Варто зазначити, що сучасні дослідження проблеми самоздійснення вітчизняними науковцями дають змогу глибше зрозуміти цю проблему. Так, інтенсифікуються дослідження проблеми життєвих домагань і життєвих завдань як передумов особистісного самоздійснення в соціумі, що представлені у працях Т.М. Титаренко, А.К. Дмитренко, та були частково обґрунтовані психологічні механізми самоздійснення особистості в умовах трансформації суспільства. І.О. Логіновим започатковано аналіз сутності життєвого самоздійснення людини у системно-антропологічному контексті, яке, на думку вченого, виявляється у просторово-часовому розгортанні її реального буття, де вона конститує себе як суб'єкт, що активно здійснює втілення властивих йому можливостей у дійсність. Психологічні умови самоздійснення особистості, які залежать від її мотивації досягнення та установок, були виді-

лені Л.М. Храмцовим. Автор довів, що зазначена мотивація може зумовлювати вибір професійної діяльності, випереджаючи реальні можливості конкретної особистості, виступає активним стимулом її розвитку, перебудови та самоздійснення загалом.

Таким чином, узагальнюючи все вищевказане, варто зазначити, що в основі вивчення проблеми професійної ідентичності як чинника самоздійснення особистості покладено розуміння самоздійснення як безперервного ланцюга дій людини, кожне з яких може відбуватися певним чином на основі вільного вибору. При цьому воно може детермінуватися як факторами зовнішніми, так і внутрішніми, бути як продуктивним, так і непродуктивним, творчим і репродуктивним, стихійним і свідомим, ірраціональним та раціональним.

Методологія та методи. Для розкриття проблеми професійної ідентичності як чинника самоздійснення особистості ми використовували теоретичні методи, а саме аналіз, систематизацію, узагальнення наукової психологічної літератури, що дало змогу розкрити та висвітлити важливі аспекти досліджуваної проблеми.

Таким чином, **метою дослідження** є висвітлення проблеми професійної ідентичності як чинника самоздійснення особистості.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз проблеми професійної ідентичності як чинника самоздійснення особистості показав, що самоздійснення особистості – це складний та малодосліджений процес. Так, у науковій літературі термін «самоздійснення» є співзвучним або ж об'єднує в собі поняття «самореалізація», «самоактуалізація», «само-розвиток». Окрім того, К.В. Четовнікова вказує на те, що проблема «самоздійснення» «зосередилася на вивченні процесів самореалізації, самоактуалізації, самодетермінації, самовизначенні. Всі ці процеси взаємопов'язані перш за все тим, що вони розкривають окремі сторони і аспекти процесу самоздійснення» [1].

Варто зазначити, що серед різних наукових психологічних напрямів проблема «самоздійснення» найбільше представлена у працях представників гуманістичного напрямку. Так, А. Маслоу у своїх працях указував на те, що безперервне «прагнення людини до самореалізації» і самоздійснення визначає самоактуалізацію, яка передбачає здійснення своїх «можливостей» і «покликання», пізнання себе і прагнення «до внутрішньої синергії особистості».

Натомість Ш. Бюлер зазначала, що рушійними силами розвитку особистості є вроджена потреба у самовизначенні і прагнення до самоздійснення. Самоздійснення представлене нею як підсумок життєвого шляху, коли «цінності і цілі, до котрих прямувала людина, свідомо чи несвідомо отримали адекватну

реалізацію» [9]. До того ж самоздійснення у різні вікові періоди може проявлятися по-різному. Так, у немовлячому віці та до 1,5 року воно представлено як гарне самовідчуття. Для підліткового віку (12–18 років) характерне переживання відчуття завершення дитинства. Самоздійснення як самореалізація характерне для людей віком від 25 (30) до 45 (50) років. Тоді як у 65(70)–80(85) років воно представлено як самозавершеність [5].

Важливим є той факт, що досконалість самоздійснення залежить від здатності особистості ставити перед собою такі цілі, які найбільш адекватні її внутрішній сутності, що вказує на самовизначення. При цьому самовизначення пов'язане з інтелектуальним рівнем особистості, оскільки від інтелекту залежить глибина усвідомлення особистістю свого потенціалу.

Окрім того, різні форми самоздійснення особистості супроводжуються різним рівнем вираженості прагнення до особистісного росту і розвитку, утворюючи індивідуально-типологічні варіанти самоздійснення, які різняться між собою більшою мірою особистісними властивостями, характеристиками мотиваційно-потребової сфери та установками особистості на себе, ніж віково-статевими особливостями.

Власне, зрозуміти сутність проблеми самоздійснення особистості як продукту самої людини, її життя – означає можливість зрозуміти і саму людину. До того ж у кожному окремому вчинку, дії, акті життєдіяльності і життєтворчості людини самоздійснення виявляє свої сутнісні характеристики і примножує їх у безперервному життєвому потоці, де людина «відчуває себе частиною цього могутнього пориву життя», втілюючи в процесі життя творчість, нескінченне становлення, виступаючи тим нескінченим числом ступенів свободи, яке визначає безмежні можливості людини. У точці збігу можливостей людини і умов дійсності починає свій рух «вдале життя» людини як гарантія досягнення мети в здійсненні кожної окремої дії. Ось чому досягнення мети приносить особистості найбільше суб'єктивне задоволення, за яким криється успішність самоздійснення. Результативність самоздійснення особистості залежить від багатьох психологічних якостей особистості, розвиваючи які вона збільшує свою продуктивність, освоює різні форми самоздійснення, що супроводжуються різним рівнем вираженості прагнення до особистісного зростання і розвитку, характеристиками мотиваційно-потребової сфери й установками особистості на себе. Окрім того, поряд з особистісними якостями серед факторів, що сприяють ефективному самоздійсненню особистості, можна виділити високий соціальний статус і рівень освіти, що розширюють життєвий простір особистості.

До того ж, розглядаючи самоздійснення особистості, варто пам'ятати, що цей процес має свою специфіку залежно від напрямку, в якому здійснюється. У цьому разі йдеться про особистісне та професійне самоздійснення. Під першим розуміють свідомий саморозвиток людини, в процесі якого розкриваються її потенційні можливості у різних життєвих сферах, результатом чого є постійне досягнення особистісно та соціально значущих ефектів, формування власного «простору життя» [2].

Під професійним самоздійсненням розуміють одну із найважливіших форм самоздійснення, яка характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця у вибраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням його професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями тощо. Професійне самоздійснення може відбуватися у двох загальних формах, а саме в зовнішньо-професійній, яка включає досягнення значущих здобутків у різних аспектах професійної діяльності, та внутрішньо-професійній, яка передбачає професійне самовдосконалення, спрямоване на підвищення професійної компетентності та розвиток професійно важливих якостей тощо.

Таким чином, розглядаючи професійну ідентичність як чинник самоздійснення особистості, варто зосередити увагу саме на професійному самоздійсненні. Оскільки «професійне самоздійснення» та «професійна ідентичність» є категоріями професійної сфери. Для кращого розуміння впливу професійної ідентичності на самоздійснення особистості розглянемо ознаки професійного самоздійснення, до яких відносять:

1) наявність у фахівця вираженої потреби у постійному професійному вдосконаленні та чіткого плану власного професійного розвитку;

2) високий рівень розкриття особистісного потенціалу та здібностей фахівця у вибраній професії;

3) досягнення фахівцем поставлених професійних цілей, переважання задоволення щодо власних професійних досягнень;

4) визнання досягнень фахівця професійним співтовариством, широке використання його професійного досвіду та здобутків;

5) постійну постановку та досягнення нових професійних цілей;

6) високий рівень творчості під час здійснення професійної діяльності;

7) формування власного «життєво-професійного простору» [2].

Варто зазначити, що вищеописане не можливе без формування професійної ідентичності, оскільки остання передбачає наяв-

ність знань про особливості своєї професійної групи та усвідомлення себе її членом, здатність оцінити свою професійну групу і своє ставлення до членства в ній, прийняття або ж неприйняття своєї професійної спільноти тощо. Окрім того, складність професійної діяльності зумовлює більшу ефективність професійної діяльності та створює більше можливостей для самореалізації особистості.

Варто зазначити, що становлення професійної ідентичності, так само як самоздійснення, є довготривалим і складним процесом, оскільки професіоналізація свідомості опосередкована тривалим, поетапним розвитком індивіда як суб'єкта, особистості та індивідуальності. Відповідно, на початковому етапі (етапі навчання) відбувається накопичення досвіду, освоєння та систематизації теоретичних знань. На наступному етапі підключається психологічний складник професіоналізації, тобто особистість спостерігає, привласнює та уявляє себе і майбутню професію.

Етап саморефлексії має на меті усвідомлення реального стану справ, їх прийняття чи неприйняття, а також визнання чи невизнання професійним співтовариством особистості як фахівця. Окрім того, формування професійної ідентичності відбувається у процесі навчання та уможливорюється через творчу пізнавальну активність особистості, а також її психологічну підготовку до ефективного здійснення професійної діяльності. У цьому разі опосередкований вплив на її поступальний розвиток мають: саморефлексія, моделювання, наслідування професійних взірців майбутнього фаху, чітке визначення свого місця і ролі у ньому.

Як зазначає Є.О. Клімов, професійна ідентичність формується цілісними еталонами типових професійних подій та індивідуалізованих концептуальних схем професійної поведінки. Більш глибоке засвоєння професійних норм і стереотипів диференціює і впорядковує образ «ідеального професіонала», який доповнюється образом «себе як професіонала», все більше уточнюється в ході професійного самопізнання – від стереотипів поведінки в непередбачуваних ситуаціях, самореалізації та розвитку особистості в середовищі. В іншому разі людина ризикує залишитися на рівні виконання вузького набору функцій, будучи нездатною їх трансформувати з урахуванням обставин, що змінилися [6]. А це, своєю чергою, перешкоджає або ж унеможливує професійне самоздійснення.

Таким чином, про сформовану професійну ідентичність можна говорити у разі наявної специфічної особистісної властивості у становленні професіонала, яка проявляється в його

емоційному стані на різних етапах професійного становлення. Цей стан зумовлений ставленням особистості до професійної діяльності та процесу професіоналізації як засобу соціалізації, самореалізації, задоволення власного рівня домагань, а також ставлення до себе як професіонала. Окрім того, професійна ідентичність є підструктурою професійного зростання суб'єкта і реалізується у формі функціональної системи, спрямованої на досягнення певного рівня професійної майстерності.

З цього випливає, що професійна ідентичність передбачає утворення функціональної та екзистенційної єдності людини й професії, що виражається у розумінні своєї професії та прийнятті себе як її представника. Будучи складником професійної свідомості, професійна ідентичність містить ознаки професійної раціональності через знання про професію та оцінювання місця й ролі фахівця в системі процесу і результату роботи.

Будучи одним із провідних критеріїв становлення особистості професіонала, професійна ідентичність виконує: функцію соціального статусу (професійної приналежності); функцію самоповаги; функцію особистісної безпеки та зниження тривожності; функцію самовдосконалення, професійного та особистісного росту; функцію структурування життєвого часу й простору; функцію пошуку особистісного сенсу.

А прийнявши функцію самостійного професійного оцінювання, фахівець розвиває в собі якості ефективного регулювання адекватного самосприйняття і позитивного прогнозування кар'єри, що позитивно позначається на його самоздійсненні.

Висновки. Таким чином, самоздійснення особистості – це тривалий процес, який має свої особливості та специфіку на кожному віковому етапі. Окрім того, успішність самоздійснення визначає цілу низку чинників – суб'єктивних та об'єктивних. Так, розглядаючи професійне самоздійснення неможливо не згадати професійну ідентичність. Оскільки саме вона впливає на становлення особистості як професіонала, вектор його спрямованості та розвитку. До того ж професійне самоздійснення особистості, як і професійна ідентичність, передбачає наявність знань про вибрану професію, наявність необхідних умінь та бажання розвиватися; визнання досягнень фахівця професійним співтовариством, широке використання його професійного досвіду та здобутків, ідентифікацію себе з представниками професійної групи, до якої належить особистість тощо. Саме тому від сформованості та особливостей професійної ідентичності буде залежати здатність особистості до самоздійснення, зокрема професійного.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алонцева А.И. Самоосуществление личности обучающегося. *Теория и практика общественного развития*. 2012. № 11. С. 112–115.
2. Кокун О.М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 1–5.
3. Корніяка О. Психологічні особливості професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2015. Випуск 20. Частина 1. С. 227–235.
4. Лукашевич О.М. Самоздійснення дорослої людини: проблеми і перспективи психологічного консультування. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. Випуск 10. С. 112–119.
5. Савченко Т.Л. Генеза терміна «самоздійснення особистості» та роль уваги у цьому процесі. *Актуальні проблеми психології*. 2013. Том V. Випуск 13. С. 251–257.
6. Ткаченко Ю.А. Професійна ідентичність особистості в процесі професіоналізації. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2011. Випуск 10. С. 221–228.
7. Шамлян К. Професійна ідентичність особистості. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2008. № 3. С. 137–142.
8. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг. Москва : Издательство Московского психолого-социального института, 2004. 600 с.
9. Buhler Ch. Zur Psychologie des menschelischen Lebenslaufes. *Psychol. Ruscich*, 1957. No. 1.
10. Gewirth A. Self-Fulfillment. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2009. 235 p.